

Галина Клинова

ГРУШЕВСЬКОЗНАВСТВО У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ОЛЕКСАНДРА ДОМБРОВСЬКОГО

У статті проаналізовано грушевськознавчі дослідження О. Домбровського. Вони складають важливу частину наукових студій О. Домбровського, в яких дослідник детально проаналізував і доповнив висновки М. Грушевського про ключові проблеми давньої історії України.

Ключові слова: *О. Домбровський, Історія України-Руси, грушевськознавство, давня історія України, Українське історичне товариство.*

В статті проаналізовані грушевсьководческие исследования А. Домбровского. Они составляют важную часть научных исследований А. Домбровского, в которых историк детально проанализировал и дополнил выводы М. Грушевского о ключевых проблемах древней истории Украины.

Ключевые слова: *А. Домбровский, История Украины-Руси, грушевсьководение, древняя история Украины, Украинское историческое общество.*

The article is devoted to the review of Hrushevs'kyi studying by O. Dombrowskyj. They are an important part of scientific studies O. Dombrowski, in which the researcher analyzed in detail and supplemented M. Hrushevsky views on key problems of the ancient history of Ukraine.

Key words: *O. Dombrowski, History of Ukraine-Rus, Hrushevs'kyi studying, ancient history of Ukraine, American Historical Association.*

Виникнення міждисциплінарної науки – грушевськознавства – пов'язане з діяльністю Українського історичного товариства (УІТ), члени якого започаткували неупереджене систематичне вивчення постаті Михайла Грушевського. Найбільша заслуга в цьому нинішнього президента УІТ Любомира Винара, бо саме він заклав теоретичні засади грушевськознавства як галузі наукового знання

[3], ініціював заснування нового розділу в журналі “Український історик” – “Грушевськіяна”, яке згодом переросло й у однойменну видавничу серію. Не стояли осторонь цієї справи й інші члени товариства, зокрема М. Антонович, Л. Биковський, І. Витанович, О. Оглоблин, О. Домбровський та ін.

У сучасній українській історіографії вже проаналізовано внесок УІТ у розвиток грушевськознавства у працях А. Атаманенко [1; 2], І. Гирича [7], Я. Калакури [22], Ю. Макара [26], Л. Сакади [28] та ін. Однак поза увагою науковців залишається внесок у вивчення творчості М. Грушевського окремих членів товариства, в тому числі й Олександра Домбровського.

Життєвому і творчому шляху О. Домбровського присвячено декілька статей, переважно ювілейного характеру, серед них праці Л. Винара [4; 6] і О. Купчинського [25], А. Атаманенко [3; 4] й Г. Клинової [3; 23; 24]. Вони звернули увагу, в першу чергу, на складові творчого доробку вченого, вивчення ним давньої історії, на значення історіографічних та рецензійних праць вченого. Проте, грушевськознавчі студії О. Домбровського ще дослідженні недостатньо. В межах пропонованої статті спробуємо проаналізувати погляди дослідника на постать М. Грушевського.

У творчій спадщині О. Домбровського вчення про давню Україну М. Грушевського займає чільне місце. Означеній проблемі вчений присвятив близько двох десятків наукових праць [10-21; 29] і низку наукових доповідей, що прозвучали під час ювілейних конференцій в українських наукових інституціях США (“Інтерпретація М. Грушевським раннього історичного процесу на землях України” (09.06.1984 р.), “М. Грушевський як основоположник української національної історіографії” (23.11.1984 р.), “Етногенез й рання історія України в навітленні М. Грушевського” (18.12.1984 р.), “Традиції школи М. Грушевського у львівському НТШ” (24.10.1994 р.), “Чотири заокруглені дати з життя великого історика України” (26.10.1994 р.) та ін.

Вивчення наукової спадщини видатного історика розпочалося у 1966 р., коли УІТ проголосило цей рік “роком М.С. Грушевського”. У тому ж році члени товариства організували і провели перші заходи (ювілейні вечори 7 травня і 12 листопада та пленарну конференцію 18 грудня) з нагоди 100-річчя з дня народження М. Грушевського. Відтоді одним із напрямів наукової діяльності УІТ стало послідовне і ґрунтовне вивчення його членами різних

аспектів життя, діяльності, наукового і творчого доробку видатного історика України.

Провідним напрямом наукової діяльності О. Домбровського є давня історія і тому об’єктом його уваги були погляди М. Грушевського на проблеми саме цього періоду. У своїх студіях із вищевказаної проблематики вчений дотримувався історичної схеми М. Грушевського – тобто розділяв думку про безперервність і нерозривність українського історичного процесу від давньої доби до нового періоду історії України, який охоплював державні й недержавні етапи. Відстоюючи її, О. Домбровський присвятив цілу низку досліджень питанням походження Київської Русі, спростовуючи концепції “спільної колиски трьох братів – слов’янських народів”, де домінуючим був “старший брат” – російський народ.

Історіософія О. Домбровського базується на важливих постулатах: український народ мав власну історію, є автохтоном на своїй землі, початки якого – в хліборобському населенні Подніпров’я і прилеглих до нього територій, від часу трипільської культури. Прихід і перебування на українських землях кочівників призводять до господарського і культурного синкретизму з праслов’янським автохтонним населенням України, на який був відчутним також вплив античної культури. Основою студій О. Домбровського, так як у М. Грушевського, є народ і територія (для пізніших часів – держава). Вони сприймаються дослідником як повноцінний об’єкт дослідження у контексті загальносвітових історичних процесів.

Велику увагу О. Домбровський приділив розв’язанню проблеми територіальної прабатьківщини слов’ян. Вчений розглянув погляди на це питання М. Грушевського, котрий локалізував її у Середньому Подніпров’ї. Водночас він доповнив думки видатного історика і з цього приводу зауважив, що прабатьківщину слов’ян слід локалізувати приблизно на території Східної Європи – “від карпатського підгір’я до Алуанської (Валдайської) височини, краї верхнього й середнього Дніпра... та краї між Віслою й Німаном” [12, с. 210].

Важливе місце у науковій творчості О. Домбровського посідало дослідження Скіфії та однойменного твору Геродота. Саме кочівникам скіфам та їх державному утворенню Скіфії, присвячено значну кількість праць. Вчений намагався з’ясувати походження назви “Скіфія”, реконструювати її прадавнє історико-географічне розташування на території України, виявити відповідність між назвами за Геродотом і реальними даними. Цікавився О. Домб-

ровський походженням, державним устроєм, матеріальною і духовною культурою скіфів. Саме тому він вивчав погляди М. Грушевського на означені питання [13]. Особливо О. Домбровський відзначив думку видатного історика про державний устрій скіфів – “сформовану деспотичну монархію” [13, с. 62].

Водночас О. Домбровський порушив питання про те, “скільки уваги присвятив” М. Грушевський Геродотовій “Скіфії” як історичному джерелу. Відмітивши все похвальне, тут же зауважив, що “використання твору не повне, а в методологічному плані – несистематизоване” [13, с. 68]. Позитивно оцінив О. Домбровський те, що в першому томі “Історії України-Руси” М. Грушевський звернув увагу на так звані “не скіфські” племена (неври, андрофаги, меланхолайни і будини), які згадував Геродот у своїй праці. Розкриваючи питання, пов’язані з територією проживання цих племен, М. Грушевський зазначив, що неври проживали на північ від верхів’я Дністра, андрофаги – в Середньому Подніпрів’ї, меланхолайни – на вододілі Дніпра й Дону [8, с. 118-119].

Найважливішу роль в історичному процесі давнього періоду О. Домбровський відводить племенам антив, котрі створили державний союз із централізованою владою. Вчений запропонував власну методологію дослідження даного питання. На його думку, проблему антив потрібно розглядати в контексті пра- і ранньоісторичного процесу на території України, “бо інакше затрачаємо історичну перспективу (пізнання) ...головних історичних факторів – часу, простору та діючої у них людини, як індивідуального, так і колективного масштабу, а разом з тим і можливість розглянути і належно оцінити даний ранньоісторичний феномен...” [20, с. 264-265]. Тут маємо чергове підкреслення автохтонізму українського народу і його генетичних зв’язків із ранніми епохами. Вивчаючи антський період, О. Домбровський звернув увагу на три важливі аспекти: їх етнічну приналежність, територіальні й хронологічні межі існування, організацію й політику міжплемінно-державного союзу.

Досліджуючи історію антив, вчений розглянув та порівняв різні версії тлумачень та інтерпретацій цього явища в українській, російській і радянській історіографії. Але найбільше цікавили його погляди на цю проблему М. Грушевського. На думку вченого, “якраз М. Грушевський належав до тих істориків-дослідників з Божої ласки, котрі з надзвичайним умінням могли вглибитися у ранньоісторичний зміст антської доби та дати нам, як на той час

близьке до історичної правди наświetлення проблеми в контексті тодішніх протослов'янських племінних відносин на території України в дальших фазах великого переселення народів на євразійських просторах" [19, с. 218].

На думку О. Домбровського, М. Грушевський вважав антів предками українського народу і розглядав їх швидше з позицій етнографії, ніж з політично-державного аспекту. У даному випадку, зауважив дослідник, "він говорив як історик-соціолог, а не політолог. М. Грушевський відкинув думку про те, що міжплемінно-політичний союз антів – це прототип державної організації, тому що ці племена займали надто велику площу (від Дністра до Кавказу) і у них не існувало централізованої влади" [16, с. 8]. О. Домбровський зараховує племінно-політичну організацію антів до перших спроб державної організації, що є ранньоісторичним прототипом середньовічної держави – Київської Русі-України [20, с. 205].

Як і більшість вчених у діаспорі, О. Домбровський високо оцінив створення М. Грушевським т. зв. схеми (концепції східноєвропейського історичного процесу) української історії, яка, на його думку, є науково-переконлива настільки, що деякі російські вчені, а поміж ними і О. Шахматов, не могли не признати її слушність [11, с. 2]. Вона викликала докорінні вагомні зміни в трактуванні історії східних слов'ян. О. Домбровський підкреслив, що "у ній М. Грушевський розкрив суттєву різницю між історичним, культурним і державотворчим феноменом Київської Русі й Володимиро-Суздальської держави з урахуванням періодизації та термінології. Він продемонстрував відмінність і незалежність історичних процесів Півдня і Півночі в умовах раннього середньовіччя" [20, с. 201].

Схеми М. Грушевського О. Домбровський дотримувався у своїх студіях. Вона, на думку видатного історика О. Оглоблина, була оперта на кількох столітніх традиціях української історіографії, включала науково обгрунтовану періодизацію історії України і відповідну історичну термінологію, які віддзеркалювали головні етапи історичного розвитку українського народу [27, с. 5]. О. Домбровський схему М. Грушевського доповнював та розвивав. Відповідно, він запропонував власний варіант схеми давньої історії України, яка в певних аспектах різниться від схеми М. Грушевського. Останній вважав, що український історичний процес починається з антів і з цього часу є безперервним, хоча й охоплював державні й недержавні періоди [9, с. 304]. У своїй схемі нерозривність українського історичного про-

цесу О. Домбровський виводив від енеоліту, а саме від трипільської культури, населення якої займалось хліборобством і вело осілий спосіб життя. Він бачив у трипільцях предків нашого народу. Однак постійні набіги кочовиків зі сходу змінювали назви корінних жителів, тому спочатку в історії вони виступають під назвою кіммерійців, скіфів, а пізніше – сарматів [15, с. 58]. Найважливішу роль в історичному процесі вчений відводить антам, які, на його думку, створили державний союз із централізованою владою. Слідом за М. Грушевським, О. Домбровський підкреслював, що історично-легітимним продовженням Київської Русі є Галицько-Волинська держава, а Володимиро-Суздальське князівство було лише провінцією Київської Русі та запозичило в неї форми політичної організації і культуру. Через це і решту чинників у період феодальної роздробленості воно стало незалежною державою. Історик підтримував тезу М. Грушевського про віднесення початку російської історії до XII століття [15, с. 57].

Даючи оцінку творчості М. Грушевського, О. Домбровський зауважив, що основною перевагою видатного історика було те, що він впровадив у “Історію України-Руси” нову схему, заглиблювався у окремі нерозроблені питання, використовував архівні матеріали, а також подав багатий фактичний матеріал з власною інтерпретацією [18, с. 183-184]. У трактуванні подій давньої історії України М. Грушевський виступає в першу чергу як історик-соціолог, звертаючи увагу на матеріальну культуру, а фольклор пояснює як матеріал, котрий “служить до соціологічного, етнографічного і етнологічного визначення тої чи іншої етнічної групи та встановлення форм соціального й економічного життя” [18, с. 185]. Висвітлюючи питання, пов’язані з історією сарматів, аланів, кельтів, готів, гунів та інших народів, що перебували на території України, М. Грушевський постає як історик-аналітик.

Отже, у науковому доробку О. Домбровського вагоме місце займають грушевськознавчі студії, в яких детально проаналізовано і доповнено погляди М. Грушевського на ключові проблеми давньої історії України, зокрема походження слов’ян, державний устрій, матеріальну і духовну культуру скіфів, роль антських племен в історичному розвитку українських земель тощо. О. Домбровський високо оцінив створення М. Грушевським схеми українського історичного процесу, якою було спростовано хибні концепції щодо походження першої держави східних слов’ян – Київської Русі. Вченому належить багатостороння і всебічна оцінка поглядів і методології видатного історика.

Джерела та література:

1. Атаманенко А. Розвиток грушевськознавства в діаспорі / А. Атаманенко // Український історик (УІ). – 2006-2007. – Ч. 4 / 1-2. – С. 154-182.
2. Атаманенко А. Українське історичне товариство: Ідеї, постаті, діяльність / А. Атаманенко. – Острог: НаУОА, 2010. – 672 с.
3. Атаманенко А. Д-р Олександр Домбровський: (До 90-річчя від дня народження) / А. Атаманенко, Г. Клинова // УІ. – 2004-2005. – Ч. 3-4 / 1. – С. 240-252.
4. Винар Л. До 90-ліття від дня народження Олександра Домбровського / Л. Винар, А. Атаманенко // Вісті УВАН / Під ред. О. Домбровського. – Нью-Йорк, 2004. – Ч. 3. – С. 155-161.
5. Винар Л. Думки з приводу п'ятдесятих роковин смерті Михайла Грушевського / Л. Винар // УІ. – 1984. – Ч. 1-4. – С. 7-20.
6. Винар Л. Життєвий і творчий шлях О. Домбровського / О. Домбровський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 5-10.
7. Гирич І. Внесок "Українського історика" в грушевськознавство / І. Гирич // УІ. – 1994. – Ч. 1-4. – С. 102-109.
8. Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 648 с.
9. Грушевський М. Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М. Грушевський // Статті по словяноведенью. – СПб., 1904. – С. 293-304.
10. Домбровський О. Антиноманська теорія з перспективи ранньої історії України в М. Грушевського / О. Домбровський // УІ. – 1966. – Ч. 1-2. – С. 52-68.
11. Домбровський О. Вічно актуальна схема історії України / О. Домбровський // Свобода. – 8 лютого. – 1985. – Ч. 26. – 8 с.
12. Домбровський О. Географічний фактор в ранньоісторичній схемі історії України-Руси М. Грушевського / О. Домбровський // Студії з ранньої історії України: Зб. наук. праць. – Львів; Нью-Йорк : [б.в.], 1998. – С. 209-216.
13. Домбровський О. Геродотова Скитія в "Історії України-Руси" М. Грушевського / О. Домбровський // УІ. – 1968. – Ч. 1-4. – С. 60-68.
14. Домбровський О. До питання оцінки Історії України-Руси М. Грушевського / О. Домбровський // УІ. – 1998. – Ч. 1-4. – С. 220-230.
15. Домбровський О. До питання схеми ранньої історії України / О. Домбровський // Українська історична наука на порозі ХХІ ст. – Чернівці : Рута, 2001. – Т. 1. – С. 55-61.
16. Домбровський О. Етногенетичні процеси на теренах України проісторичної доби: до проблеми термінології й періодизації / О. Домбровський // Український історичний журнал, 2001. – №3. – С. 8-11.

17. Домбровський О. Значення історичної схеми М. Грушевського в українській історіографії / О. Домбровський // Збірник праць на пошану Романа Олійника-Романного. – К., 2000. – С. 244–249.

18. Домбровський О. Методологічні основи дослідів над ранньою історією України-Руси М. Грушевського / О. Домбровський // Студії з ранньої історії України: Зб. наук. праць. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 183-191.

19. Домбровський О. Проблема антів у Грушевського / О. Домбровський / УІ. – 1991-1992. – Ч. 3-4 / 1-2. – С. 218-229.

20. Домбровський О. Проблема антів на сучасному етапі ранньоісторичних дослідів / О. Домбровський // Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк : [б.в.], 1998. – С. 263-289.

21. Домбровський О. Протоісторичні підстави історичної схеми Михайла Грушевського / О. Домбровський // УІ. – 2006-2007. – Ч. – 4 / 1-2. – С. 200-205.

22. Калакура Я. “Український історик” в обороні національних традицій української історіографії / Я. Калакура // УІ. – 2005. – Ч. 2-4. – С. 90-108.

23. Клинова Г. Історіографічні праці Олександра Домбровського / Г. Клинова // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Вип. 5. – Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – С. 311-328.

24. Клинова Г. Участь Олександра Домбровського в наукових дискусіях 70-80 рр. ХХ ст. / Г. Клинова // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Вип. 10. – Острог, 2008. – С. 336-351.

25. Купчинський О. З історіософії ранньої історії України О. Домбровського / О. Купчинський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк : [б.в.], 1998. – С. 11-27.

26. Макар Ю. “Український історик” та Українське історичне товариство як фактор розвитку взаємодії українських вчених з України і діаспори / Ю. Макар // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острог; Торонто; Нью-Йорк, 2005. – Вип. 5. – С. 87-108.

27. Оглоблин О. Проблема схеми історії України ХІХ – ХХ століття / О. Оглоблин // УІ. – 1971. – Ч. 1-2. – С. 5-16.

28. Сакада Л. Діяльність істориків українського зарубіжжя в обороні імені М.С. Грушевського / Л. Сакада // Український історичний журнал. – 1996. – № 6. – С. 38-50.

29. Dombrowsky O. Bereicherung der Forschungen uber die Fruhgeschichte der Ukraine durch Mychajlo Serhijovyc Hrusevs'kyj / O. Dombrowsky // Наукові Записки (УВУ). – Мюнхен, 1959. – Ч. III. – С. 49-56.